

GENDERGA XOS NUTQIY XUSUSIYATLARNING MILLIY-MADANIY OMILLAR BILAN BOG'LIQLIGI

Shodiyeva Maftunabonu Adizovna

PhD student, Assistant Teacher of Foreign Languages and Social Sciences Department,
Asia International University, Bukhara, Uzbekistan

Email: shodiyevamaftunabonu@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22246339>

Annotatsiya

Genderga xos nutqiy xususiyatlarning milliy-madaniy omillar bilan o'zaro bog'liqligi nazariy jihatdan yoritiladi. Erkaklar va ayollar nutqidagi o'ziga xos xususiyatlarning shakllanishida gender bilan bir qatorda jamiyatning milliy qadriyatlari, madaniy me'yorlari, ijtimoiy rollari, urf-odatlar va kommunikativ an'analari muhim o'rin tutishi ko'rib chiqiladi. O'zbek va ingliz kommunikativ madaniyatlarida genderga xos nutqiy xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir qiluvchi milliy-madaniy omillar qiyosiy nuqtai nazardan tavsiflanadi. madaniyat va nutq o'rtasidagi munosabatning sotsiolingvistik hamda pragmatik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: gender, gender lingvistikasi, milliy-madaniy omil, nutqiy xulq-atvor, sotsiolingvistika, pragmatika, kommunikativ madaniyat, gender roli, erkaklar nutqi, ayollar nutqi, o'zbek tili, ingliz tili.

Аннотация

В данном тезисе теоретически рассматривается взаимосвязь гендерных особенностей речи с национально-культурными факторами. Анализируется роль не только гендера, но и национальных ценностей общества, культурных норм, социальных ролей, традиций и коммуникативных особенностей в формировании речевого поведения мужчин и женщин. В сравнительном аспекте характеризуются национально-культурные факторы, влияющие на формирование гендерно обусловленного речевого поведения в узбекской и английской коммуникативных культурах. Особое внимание уделяется социолингвистическим и прагматическим аспектам взаимосвязи гендера, культуры и речи.

Ключевые слова: гендер, гендерная лингвистика, национально-культурный фактор, речевое поведение, социолингвистика, прагматика, коммуникативная культура, гендерная роль, мужская речь, женская речь, узбекский язык, английский язык.

Abstract

This thesis theoretically examines the relationship between gender-specific speech features and national-cultural factors. It considers the role of national values, cultural norms, social roles, traditions, and communicative conventions, along with gender, in shaping the speech behavior of men and women. The national-cultural factors influencing gender-related speech behavior in Uzbek and English communicative cultures are comparatively described. Particular attention is also paid to the sociolinguistic and pragmatic aspects of the relationship between gender, culture, and speech.

Keywords: gender, gender linguistics, national-cultural factor, speech behavior, sociolinguistics, pragmatics, communicative culture, gender role, male speech, female speech, Uzbek language, English language.

Zamonaviy tilshunoslikda tilni inson, jamiyat va madaniyat bilan uzviy bog'liq holda o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Til insonlar o'rtasida axborot almashish vositasi bo'lish bilan bir qatorda jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, milliy qadriyatlari, madaniy qarashlari va kommunikativ an'analarini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan til va gender munosabatini milliy-madaniy omillar bilan bog'liq holda tadqiq etish zamonaviy gender lingvistikasining dolzarb yo'nalishlaridan biridir.

Gender lingvistikasi til va gender o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi tilshunoslik yo'nalishi bo'lib, unda erkaklar va ayollarning nutqiy xulq-atvoridagi o'xshash va farqli jihatlar ijtimoiy hamda madaniy omillar bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Gender tushunchasi biologik jins tushunchasidan farqli ravishda jamiyatda shakllangan ijtimoiy rollar, xulq-atvor me'yorlari va kommunikativ xususiyatlarni ham qamrab oladi. Shu sababli genderga xos nutqiy xususiyatlarning shakllanishini faqat biologik omillar bilan izohlash yetarli emas.

Gender va til munosabatlarini o'rganishda R. Lakoff, D. Tannen, J. Holmes, S. Mills kabi tadqiqotchilarning ilmiy qarashlari muhim nazariy ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqotlarda erkaklar va ayollar nutqidagi xususiyatlar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, gender rollari va kommunikativ me'yorlar bilan bog'liq holda yoritilgan. Shuningdek, P. Brown, S. Levinson va G. Leech tomonidan ishlab chiqilgan xushmuomalalik nazariyalari ham genderga xos nutqiy xulq-atvorning pragmatik jihatlarini tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

R. Lakoff gender va til masalasini tadqiq etishda ayollar nutqining ayrim xususiyatlarini ularning jamiyatdagi ijtimoiy mavqei va an'anaviy gender rollari bilan bog'lagan. D. Tannen erkaklar va ayollar nutqidagi tafovutlarni turli kommunikativ usullar va muloqot maqsadlari bilan izohlagan. J. Holmes tadqiqotlarida esa gender, xushmuomalalik va ijtimoiy munosabatlar o'rtasidagi bog'liqlikka alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu nazariy qarashlar genderga xos nutqiy xususiyatlarning ijtimoiy va madaniy muhitdan ajralmagan holda shakllanishini ko'rsatadi.

Milliy-madaniy omillar jamiyat a'zolarining kommunikativ xulq-atvoriga bevosita ta'sir qiluvchi muhim omillardan hisoblanadi. Har bir jamiyatda tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllangan qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, ijtimoiy me'yorlar va muloqot qoidalari mavjud. Mazkur xususiyatlar kishilarning qanday muloqot qilishi, suhbatdoshga qanday munosabat bildirishini va turli kommunikativ vaziyatlarda qanday nutqiy strategiyalarni tanlashini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Gender rollari ham muayyan madaniyat va jamiyat ta'sirida shakllanadi. Jamiyat erkak va ayoldan kutiladigan ijtimoiy xulq-atvor, muloqot shakli va kommunikativ vazifalarga oid muayyan me'yorlarni shakllantiradi. Natijada genderga xos nutqiy xususiyatlar milliy madaniyatning umumiy kommunikativ me'yorlari bilan o'zaro bog'liq holda rivojlanadi. Shu jihatdan bir madaniyatda genderga xos deb baholanadigan ayrim nutqiy xususiyatlar boshqa madaniyatda boshqacha kommunikativ ahamiyat kasb etishi mumkin.

Nutqiy xulq-atvorni milliy-madaniy nuqtai nazardan tadqiq etishda xushmuomalalik tushunchasi ham alohida ahamiyatga ega. Xushmuomalalik me'yorlari universal kommunikativ ehtiyojlarga asoslangan bo'lsa-da, ularning namoyon bo'lish shakllari turli madaniyatlarda farqlanishi mumkin. P. Brown va S. Levinsonning xushmuomalalik nazariyasida suhbatdoshning ijtimoiy qiyofasini saqlash muloqotning muhim jihatlaridan biri sifatida qaraladi. G. Leech esa xushmuomalalikni shaxslararo munosabatlarda ziddiyatni kamaytirish va kommunikativ hamkorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi pragmatik tamoyil sifatida izohlaydi.

O'zbek kommunikativ madaniyatining shakllanishida hurmat, kattaga ehtirom, oilaviy va qarindoshlik munosabatlari, jamoaviy qadriyatlar hamda ijtimoiy mavqega e'tibor muhim o'rin tutadi. Muloqot ishtirokchilarining yoshi, ijtimoiy mavqei, qarindoshlik darajasi va o'zaro yaqinligi nutqiy xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli o'zbek kommunikativ muhitida genderga xos nutqiy xususiyatlar milliy qadriyatlar va jamiyatdagi ijtimoiy rollar bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Ingliz kommunikativ madaniyatida esa individual mustaqillik, shaxsiy hudud, kommunikativ masofa va suhbatdoshning erkin tanloviga hurmat kabi tamoyillar muhim ahamiyatga ega. Ushbu madaniy xususiyatlar erkaklar va ayollarning kommunikativ xulq-atvoriga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biroq ingliz tilida ham genderga xos nutqiy xususiyatlarni qat'iy va o'zgarmas hodisa sifatida baholash to'g'ri emas. Ular ijtimoiy muhit, yosh, kasb, ta'lim darajasi va kommunikativ vaziyat bilan birgalikda shakllanadi.

O'zbek va ingliz kommunikativ madaniyatlarini qiyosiy o'rganish genderga xos nutqiy xususiyatlarning umumiy va o'ziga xos tomonlarini aniqlash imkonini beradi. Har ikki madaniyatda ham muloqot ishtirokchilari o'zaro munosabatlarni saqlash, suhbatdoshga munosabat bildirish va kommunikativ maqsadga erishishga intiladilar. Biroq ushbu maqsadlarga erishishda qo'llaniladigan kommunikativ vositalar va ularning ijtimoiy ahamiyati milliy-madaniy me'yorlarga ko'ra farqlanishi mumkin. Genderga xos nutqiy xususiyatlarni o'rganishda milliy madaniyat bilan bir qatorda ijtimoiy mavqe omilini ham hisobga olish muhimdir. Jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va mavqelar kommunikativ vositalarning tanlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Erkak va ayolning muayyan kommunikativ vaziyatdagi nutqiy xulq-atvori uning jamiyatdagi mavqei, suhbatdosh bilan munosabati va bajaradigan ijtimoiy roli bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Yosh omili ham genderga xos nutqiy xususiyatlarning shakllanishiga ta'sir etadi. Turli avlod vakillarining milliy qadriyatlar va gender rollariga munosabati bir xil bo'lmasligi mumkin. Jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar kommunikativ me'yorlarning yangilanishiga olib keladi. Natijada genderga oid an'anaviy nutqiy qarashlar ham vaqt o'tishi bilan o'zgarib borishi tabiiy jarayon hisoblanadi.

Kommunikativ vaziyat genderga xos nutqiy xususiyatlarning namoyon bo'lishini belgilaydigan yana bir muhim omildir. Rasmiy va norasmiy muloqot, oilaviy muhit, kasbiy kommunikatsiya yoki ijtimoiy munosabatlarda bir xil shaxs turli nutqiy strategiyalardan foydalanishi mumkin. Shu sababli erkaklar va ayollar nutqini faqat barqaror gender belgilariga asoslangan holda tavsiflash ilmiy jihatdan yetarli emas.

Zamonaviy sotsiologik yondashuvda gender nutqiy xulq-atvorni shakllantiruvchi omillardan biri sifatida qaraladi. Gender bilan bir qatorda milliy madaniyat, yosh, ijtimoiy mavqe, ta'lim, kasbiy muhit, kommunikativ vaziyat va shaxslararo munosabatlar ham nutqning shakllanishiga ta'sir qiladi. Ushbu omillar bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda insonning kommunikativ xulq-atvorini belgilaydi.

Shu jihatdan genderga xos nutqiy xususiyatlarni milliy-madaniy kontekstdan ajratib o'rganish masalaning to'liq mohiyatini ochib bermaydi. Gender va madaniyat o'zaro bog'liq ijtimoiy hodisalar bo'lib, ular til vositasida namoyon bo'ladi. Til esa o'z navbatida jamiyatda mavjud gender me'yorlari va madaniy qadriyatlarining ifodalanishi hamda davom etishida muhim kommunikativ vosita vazifasini bajaradi.

Xulosa qilib aytganda, genderga xos nutqiy xususiyatlarning shakllanishi murakkab sotsiolingvistik va madaniy jarayon hisoblanadi. Erkaklar va ayollar nutqida kuzatiladigan xususiyatlarni faqat gender omili bilan izohlash yetarli emas. Bunday nutqiy xususiyatlar muayyan jamiyatning milliy qadriyatlari, madaniy me’yorlari, ijtimoiy rollari va kommunikativ an’analari bilan chambarchas bog’liq.

O’zbek va ingliz kommunikativ madaniyatlarining nazariy qiyosi har bir jamiyatda genderga oid nutqiy me’yorlarning milliy-madaniy sharoit asosida shakllanishini ko’rsatadi. O’zbek kommunikativ madaniyatida hurmat, yosh, ijtimoiy mavqe, qarindoshlik munosabatlari va jamoaviy qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etsa, ingliz kommunikativ madaniyatida shaxsiy hudud, individual mustaqillik va kommunikativ masofaga e’tibor muhim omillardan hisoblanadi.

Shu bilan birga, genderga xos nutqiy xususiyatlarni qat’iy va o’zgarmas hodisa sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq emas. Gender, milliy madaniyat, yosh, ijtimoiy mavqe va kommunikativ vaziyatning o’zaro ta’siri nutqiy xulq-atvorning shakllanishida muhim rol o’ynaydi. Shuning uchun genderga xos nutqiy xususiyatlarni milliy-madaniy omillar bilan uzviy bog’liq holda kompleks sotsiolingvistik va pragmatik yondashuv asosida tadqiq etish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
2. Holmes J. Women, Men and Politeness. London: Longman, 1995.
3. Lakoff R. Language and Woman’s Place. New York: Harper & Row, 1975.
4. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983.
5. Mills S. Gender and Politeness. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
6. Tannen D. You Just Don’t Understand: Women and Men in Conversation. New York: Ballantine Books, 1990.
7. Wardhaugh R., Fuller J. M. An Introduction to Sociolinguistics. Oxford: Wiley-Blackwell, 2015.